

COVID-19 SÜRECİNDE POPÜLİSTLERİN SAĞLIK POLİTİKALARI

Didem Seyis

Popülist hükümetlerin pandemiyle mücadelede ne kadar başarılı olacağına dair pek çok tez ortaya atılmaktadır. Özellikle salgının başlangıcında tüm popülistler aynı kefeye konulmuş ve bu hükümetlerin uzmanların önerilerini toptan göz ardı edeceklerine dair büyük genellemeler yapılmıştır. Bugün gelinen noktada ise popülist hükümetlerin pandemiye yaklaşımlarının ve izledikleri sağlık politikalarının benzerlikleri kadar birbirinden farklılıkları olduğu da görülmektedir. Buna rağmen pandemiye ciddiye alan popülist hükümetlerin dahi COVID-19 ile mücadelede istikrarlı ve etkili sağlık politikaları izlemek konusunda popülist olmayan hükümete kıyasla daha fazla zorlandığını gözlemlemekteyiz. Peki popülistleri pandemiyle mücadelede ana akım hükümete kıyasla istikrarsız hatta yer yer önlem almada geciken tutumlarının sebepleri nelerdir? Popülistler arasında pandemiyle mücadelede görülen farklar nelerdir ve bu farklılıklar nereden kaynaklanır? Bu yazıda bu soruların cevapları ABD ve Türkiye örnekleri üzerinden ele alınacaktır.¹

COVID-19 salgını şüphesiz ki popülist olsun veya olmasın tüm hükümetleri hazırlıksız yakalamıştır. Bu hazırlıksızlık, tüm dünyada 120 milyona yakın vakaya ve 2.6 milyondan fazla ölüme sebebiyet vermiştir.² Ancak pandemiyle mücadelede her ülke aynı performansı göstermemiştir. Birbirleriyle demografik, sosyal ve coğrafik açılarından benzer ülkeler arasında bile virüsün yayılma hızı ve öldürücülüğü arasında belirgin farklılıklar görülmektedir. Örneğin, ABD’de vaka sayısı her 1 milyonda 90.507 iken, bu rakam Kanada’da 23.942’ye düşmektedir.³ Benzer şekilde ABD’de COVID-19 kaynaklı ölüm sayısı her 1 milyonda 1646 iken, Kanada’da bu rakam 592’ye inmektedir.⁴ Öyleyse, COVID-19 ile mücadelede benzer

nitelikteki ülkelerin bile farklı performans göstermeleri nasıl açıklanabilir?

Pandemiyle mücadelede hükümetlerin başarısını etkileyen faktörlerden biri uzmanların görüşleri dahilinde hızlı ve etkili sağlık politikaları geliştirebilmektir. Bu noktada pandeminin, uzmanların uyarılarını merkeze alarak sıkı tedbirler alan Avustralya, Güney Kore, Japonya gibi ülkelerde daha az can kaybına sebep olduğu görülmektedir. Ülkelerin vaka ve ölüm oranları kıyaslandığında pandemiyle mücadelede popülist hükümetlerin, ana akım hükümete kıyasla daha istikrarsız ve başarısız olduğu gözlenmektedir. Buna en çarpıcı örnek, dünyanın en büyük ekonomisine⁵ sahip olmasına rağmen 29 milyonun üze-

rindeki vaka sayısı ve 535 bine⁶ yakın can kaybıyla pandemi sürecinin büyük kısmını popülist Donald J. Trump'ın başkanlığı döneminde geçirmiş olan ABD'dir.

Peki pandemiyle mücadelede popülist yönetimleri ana akım yönetimlerden ayıran temel sebepler nelerdir? Bu soruya cevap vermek için popülizmin tanımını gözden geçirmek doğru olacaktır. Farklı sosyal bilimciler tarafından değişik şekillerde tanımlansa bile, bu tanımların ortak özelliği olarak popülizmin temelinde toplumu "namuslu/erdemli halk" ile "yozlaşmış elitler/seçkinler" olarak birbirine düşman iki kutba ayıran toplum algısı vardır.^{7,8,9,10} Bu iki kutuplu toplum algısı "seçici-geçirgen", dolayısıyla dışlayıcı bir "halk" algısına dayanır. Popülistler kendi dünya görüşlerine uygun buldukları, belirli profillerdeki insanları "namuslu vatandaş" sayıp "halk" kategorisine alırlar. Kendi dünya görüşlerine uymayan, onları eleştiren ve seçimlerde onlara oy vermeyen grupları ise "halk düşmanı elitler" olarak görürler. Dolayısıyla, popülistler kendilerini desteklemeyen birçok sıradan vatandaş "halk"tan ayrı görüp, düşman ilan ederler ve iki kutuplu bir toplum icat ederler.

"Elit" kategorisinde algılanan kişilerin "halk"la hiçbir ortak yönünün olmadığı bu kutuplaşmış toplum algısına sahip popülistler için "halkın iradesi" her şeyin üzerindedir. Bu sebeple, popülistler "halk ne diyorsa, o olmalı" yaklaşımıyla elit/uzman düşmanlığıyla siyasetlerini şekillendirirler ve kendi seçmenlerinin isteklerini ve çıkarlarını her şeyin üzerinde tutarlar. Seçmenlerinin talepleri ve çıkarları doğrultusunda kurumları ve konunun uzmanlarını kolayca "halk düşmanı" ilan ederek devre

dışına itmesi¹¹ sebebiyle popülizm, hükümetleri pandemiyle mücadelede yanlış kararlar almaya itmiştir.

Bilim insanlarının hükümete ekonominin kısıtlanması, okulların kapatılması gibi toplumlara zorlayacak kararlar almayı önerdiği pandemi sürecinde, popülistlerin halk iradesine karşı uzmanların önerisiyle sıkı kısıtlamalara gitmesi beklenmedik olur. Popülist iktidarların pandemi politikaları incelendiğinde bu beklentinin asılsız olmadığı görülmektedir. ABD, Brezilya, Filipinler, Hindistan, Meksika, Macaristan, Polonya ve Türkiye örneklerine bakıldığında popülist yönetimlerin, uzmanların önerdiği tedbirleri çeşitli derecelerde göz ardı ettiği ve pandemiye karşı sıkı tedbirler getirilmesini savunan kişileri ve kurumları yalanladığı veya küçümsediği sıkça görülmektedir. Popülistlerin daha ileri giderek uzmanları hedef gösterdiği de gözlemlenmektedir. Popülistlerin uzmanlara ve pandemi tedbirlerine karşı yaptığı birçok açıklama mevcuttur. Ancak pandemiye yönelik tutumları bakımından popülistler arasında ciddi farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıkların temelinde popülist hükümetin seçmen profilinin pandemiye ve devlet-toplum-insan ilişkilerine yaklaşımı yatmaktadır.

Popülist İktidarları Pandemi Tedbirleri Açısından Sınıflandırmak

Pandemiyle mücadelede tüm dünyada konunun uzmanları devlet yöneticilerine maske zorunluluğu, sokağa çıkma kısıtlamaları, karantina zorunluluğu, eğitime ara verilmesi, zaruri olmayan işyerlerinde çalışmaya ara verilmesi, kapalı alanlarda toplantı yasağı getirilmesi, restoranların kapatılması gibi ya-

saklar ve düzenlemeler¹² getirmekle ilgili baskı yapmaktalar. Bu düzenlemelerin bireylerin hayatında ciddi ekonomik ve sosyal zorluklar yarattığı bilinmektedir. Ekonomik eşitsizliği artırarak düşük gelir gruplarını özellikle etkileyen pandemi tedbirleri, farklı toplumlarda bu tedbirlere karşı değişik ölçülerde tepki yaratmaktadır. Dolayısıyla “yalnızca halkın istediği olur” yaklaşımıyla uzman karıştıtlığını merkeze oturtan popülistler için COVID-19 kısıtlamalarını tam ve istikrarlı şekilde uygulamak ana akım siyasetçilerden daha zor olmaktadır. Ancak, bu durum her popülistin pandemi tedbirlerini tamamen aksattığı anlamına da gelmemektedir.

Popülistler arasında COVID-19 ile mücadeleye dair iki farklı yaklaşım olduğunu söylemek mümkündür: (1) Pandemiye küçümseyenler ve (2) pandemiye ciddiye alan ancak uzmanların önerilerine tam ve istikrarlı şekilde uymayan hatta yer yer bu tedbirleri savunanları hedef gösterenler. Pandemiye uzun süre yok sayan ya da küçümseyen popülist liderlerin başında ABD'nin eski başkanı Donald Trump gelmektedir.^{13,14} Türkiye'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki popülist hükümetse pandemiye ciddiye alan ancak bilim insanlarının önerdiği kısıtlamaları bazen yürürlüğe koyan, bazense bu uzmanları ve kurumları hedef alan ikinci kategoriye^{15,16} girer. Popülistlerin pandemi tedbirlerine ana şeklini veren etken, onların “halk iradesi” olarak nitelendirdiği seçmen kitlelerinin pandemi tedbirlerine olan yaklaşımıdır.

COVID-19'a “Basit Bir Grip” Yaklaşımı: ABD Örneği

Pandemiye basit bir grip olarak görüp küçümseyen popülistlerin başında eski Amerikan Başkanı Donald Trump gelir. Sayısız kez COVID-19'un bilindik gripten farkı olmadığını¹⁷ söyleyen Trump, Anthony Fauci yönetimindeki Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezleri (CDC)'nin maske takma uyarılarına rağmen maske takmayı “ihtiyaç halinde” yapılabilecek bir “tercih” olarak gördüğünü çok defa dile getirmiştir.¹⁸ Hatta Trump, 3 Kasım 2020 Başkanlık seçimleri yarışında rakibi Joe Biden'in maske takmasını diline dolayarak Biden'i korkaklıkla suçlamıştır.¹⁹

Trump'ın koronavirüse ve koronavirüs tedbirlerine karşı tavrı Trump destekçilerinin pandemiye olan tutumuyla örtüşmekteydi. CNN'in sandık çıkışı anketlerine göre Trump seçmenlerinin sadece yüzde 35'i maske takmayı toplumsal sağlık sorumluluğu olarak görüyor.²⁰ Ipsos'un Haziran 2020'de yayımladığı araştırmaya göre katılımcıların yüzde 80 ile yüzde 90 arasında değişen kesimi ekonominin pandemi sebebiyle çökeceğine inanmaktadır.²¹ Sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemde Trump yanlılarının defalarca pandemi önlemlerini protesto²² ettikleri²³ de göz önünde bulundurulduğunda Trump seçmenlerinin iradesinin pandemiyle ilgili sıkı tedbirlerden yana olmadığı anlaşılmaktadır.

Özellikle Trump destekçileri arasında görülen pandemi tedbirleri karıştıtlığı Trump'ın izlediği pandemi politikalarının ciddiyetini derinden etkilemiştir. Trump kamuoyunun görüşlerini, CDC gibi pandemiyle mücadeleden sorumlu

kurumların ve CDC'nin direktörü Fauci gibi uzmanların uyarılarının üzerinde tutunca ABD'de federal düzeyde alınan önlemler çok yetersiz kaldı ve ülke bunun bedelini çok yüksek ölüm oranlarıyla ödedi. Federal düzeyde alınan en belirgin önlem ise ülkenin sınırlarını kapatması olmuştur. Trump'ın 3 Kasım seçimlerine sıklıkla malzeme ettiği bu durum, ABD'nin sınırlarını zaruri olmayan seyahatlere kapatması, zorunlu olmayan durumlardaki vize başvurularını askıya alması ve Meksika sınırındaki sığınmacıların girişlerine kısıtlama getirmesi şeklinde olmuştur. Trump destekçilerinin göçmen karşıtlığı göz önüne alındığında Trump'ın tabanına hitap edecek bu politikaları işleme koyduğu sonucuna varmak mümkündür.

Krizin daha da kontrolden çıkmasını engelleyen temel faktör ise, ABD'nin federal yapısı olmuştur. Federal sistemden ötürü eyaletler, COVID-19 ile mücadelede kendi yol haritalarını izlemiş ve özellikle Demokrat valilerin liderliğindeki eyaletlerin uyguladığı sıkı önlemlerle daha büyük bir felaketin önüne geçilmiştir. ABD'deki Binghamton Üniversitesi'nin araştırmasına göre²⁴ ülkede, salgınla mücadele politikalarının sıklığı ve ciddiyeti açısından eyaletler arasında büyük farklar bulunmaktadır. Özellikle Trump yanlısı Cumhuriyetçi eyaletler, Demokrat eyaletlere kıyasla daha az önlem almaktadır. Araştırmaya göre pandeminin ilk üç ayında Cumhuriyetçi eyaletlerin izlediği pandemi politikalarının sıklığı, Demokrat eyaletlerin aldığı önlemlerin yüzde 17'si oranında gerisinde kaldı.²⁵ Örneğin koyu Cumhuriyetçi eyalet Kuzey Dakota'da sokağa çıkma yasağı hiç ilan edilmedi.²⁶ Araştırmanın henüz

yayımlanmamış verilerine göre, Demokrat Vali Jay Inslee, yönetimindeki Washington Eyaleti'nde Temmuz 2020'nin sonuna kadar aynı haneden olmayan kişilerin toplanmasını yasakladı. Inslee, 1 Haziran'a kadar restoranları paket servisi haricinde tamamen kapattı, 1 Haziran²⁷ itibariyleyse eyaletteki her ilçedeki (county) vaka sayısına göre restoranları yoğun tedbirler ve kısıtlamalarla kademeli olarak açtırttı. Evden çalışmanın teşvik edildiği Washington'da hala maske ve sosyal mesafe zorunluluğu bulunmaktadır.

Cumhuriyetçi Vali Ron DeSantis yönetimindeki Florida eyaletindeyse COVID-19 önlemleri Washington örneğinin çok gerisinde kaldı. Florida sahilleri her yıl Mart ayında bahar tatili sebebiyle üniversite öğrencilerinin büyük gruplar halinde akın ettiği bir nokta olmasına rağmen DeSantis sahilleri kapatmayı reddetti. Mart 2020'de eyalete öğrenci akını oldu ve Florida'daki vaka sayısı hızla yükselmeye başladı. 12 Mart'a kadar Florida'da sadece 35 vaka ve 2 can kaybı görülmüşken, 7 Nisan'da vak'a sayısı 14.797'ye can kaybıysa 296'ya yükseldi.²⁸ Artan vaka sayısı sebebiyle Demokratların ağır eleştirdiği DeSantis, 2 Nisan'da eyalet genelinde sokağa çıkma kısıtlaması kararı aldı ancak kararı 30 Nisan'da kaldırdı.²⁹ Sokağa çıkma kısıtlaması Florida'da bir aydan fazla sürmezken, Demokrat Vali Inslee, yönetimindeki Washington'da 23 Mart'ta yürürlüğe giren sokağa çıkma kısıtlamasını eyalet genelinde 31 Mayıs'a kadar devam ettirdi. Bu tarihten sonraysa eyaletteki her ilçedeki vaka sayısını göz önüne alarak kademeli açılmaya izin verdi.³⁰ Özetle, Trump ve Cumhuriyetçi valiler, Cumhuriyetçi seçmenler arasındaki yaygın pandemi önlem-

leri karşıtlığıyla uyumlu olarak “halkın iradesini” uzmanların uyarılarının üzerinde tutmuş ve böylece ABD, dünyada en çok vakanın ve can kaybının görüldüğü ülke³¹ konumuna gelmiştir.

Türkiye’nin Çelişkisi: Uzman Karşıtlığı Eşliğinde Pandemiye Ciddiye Almak

Türkiye’deki popülist hükümetin pandemiye yaklaşımı Trump yönetimindeki Amerikan popülizminin yaklaşımıyla benzerlikler taşıdığı gibi farklılıklar da taşımaktadır. İki ülkenin pandemi politikaları arasındaki benzerliğin temelinde popülizmin merkezinde yatan “halk iradesi”nin uzman görüşlerinin üzerinde tutulması yatmaktadır. Aralarındaki temel farksa iki ülkenin pandemiye ve devlet-insan-toplum ilişkilerine bambaşka yaklaşımlarda olmasından kaynaklanır. Amerikan toplumunun siyasal kültüründe devletin bireyin hayatına müdahalesi sıklıkla bireysel hakların ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bu algı, Cumhuriyetçi kanatta, özellikle Trump yanlıları arasında oldukça baskındır. Oysa Türkiye’deki siyasal kültürde devlet bireyin üzerinde tutulur ve devletin bireyin hayatına müdahalesi çok daha olağan karşılanır. Dolayısıyla zorunlu maske uygulaması, sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalara karşı büyük tepki oluşmamıştır. Bu sebeple Türkiye’de hükümeti destekleyenler başta olmak üzere “halk iradesi” hükümetin pandemiye yönelik tedbirlerine genel olarak karşı çıkmazken, Amerika’daki Trump yanlılarının “halk iradesi” pandemi tedbirlerine tepkiyle yaklaşır. Dolayısıyla iki popülist hükümeti izledikleri pandemi politikaları açısından farklılaştıran temel sebep iki halk arasındaki irade farkıdır.

Anketler, Türkiye’de toplumun pandemi tedbirlerine genel anlamda büyük bir tepki göstermediğini işaret etmektedir. Ipsos Araştırma’nın Kasım 2020 anketine³² göre, her 10 katılımcıdan neredeyse 8’i haftasonu sokağa çıkma yasaklarını destekliyor. Ipsos’un Aralık 2020 anketine³³ göre ise katılımcıların yüzde 78’i uzaktan eğitimi destekliyor. Aynı araştırmaya göre COVID-19’a karşı “aşı yaptırım” diyenlerin oranı yüzde 44’e yükselirken, “aşı yaptırmam” diyenlerin oranı yüzde 24’e gerilemiştir. MetroPOLL Araştırma’nın Aralık 2020 anketine³⁴ göre ise katılımcıların yüzde 51.5’i aşı yaptıracığını belirtiyor. Aynı ankete katılanların yüzde 81.2’si koronavirüsten ötürü endişeli olduğunu bildiriyor. Özetle, toplumun geniş kesimi pandemiye ciddiye alıyor ve önlemleri destekliyor.

Bunun yanısıra, özellikle çalışmadığında temel ihtiyaçlarını karşılama güçlüğü çeken vatandaşlardan “evde kal” çağrılarına yönelik tepkiler de olmuştur. Türkiye’nin en büyük sorunu olduğu söylenebilecek ekonomik darboğaz³⁵, pandemi tedbirlerinin başında gelen sokağa çıkma yasaklarının uygulamasını zorlaştırmıştır. Bu sebeple hükümet, ekonomik taleplere uygun şekilde sokağa çıkma yasağını çalışma hayatını engellemeyecek şekilde sadece haftasonları uygulamıştır. Ayrıca sokağa çıkma yasağı işgücüne dahil olmayan 65 yaş üstüne uygulanarak toplumdaki taleplerle uyumlu şekilde hem ekonomi yıpratılmamaya çalışılmış hem de toplumsal alanlardaki kişi sayısı sınırlandırılarak tedbir alınmıştır. Böylece hükümet, popülizmin gereğini uygulamış ve kendi çıkarlarına uygun şekilde “halkın iradesi” dahilinde önlem almıştır.

Türkiye ve Amerika'da popülist iktidarların pandemi sürecinde izledikleri sağlık politikalarının birbirinden farklı olmasının temelinde iki toplumun pandemi tedbirlerine ve devletin bireylerin hayatlarına müdahalesine bakışı arkasındaki belirgin farklılıklar yatar. İki ülkedeki popülistleri birbirine yakınlaştırırsa popülizmin temelinde yatan uzman ve muhalefet karşıtlığıdır. Türkiye'de bunun en belirgin örneği hükümetin ortağı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) lideri Devlet Bahçeli'nin, hükümetin COVID-19 ile mücadelesini eleştirmek için "Yönetemiyorsunuz Tükeniyoruz" haftası ilan eden ve hayatını kaybeden meslektaşlarını anmak için sağlık çalışanlarını siyah kurdele takmaya davet eden Türk Tabipleri Birliği'ni (TTB) hedef alması olmuştur.³⁶ Artan vaka sayılarını paylaşmadıkları gerekçesiyle hükümeti eleştiren TTB'yi "hıyanet"le suçlayan Bahçeli, kurumun derhal kapatılmasını ve yerine "vatansever bilim insanlarından oluşacak" yeni bir heyet kurulması gerektiğini belirtmiştir.³⁷ Bu açıklama ile pandemiyle mücadelede kilit nitelikteki bir kurum hedef gösterilmiştir.

Hükümetin pandemiyle mücadelesinde istikrarsızlığa ve aksaklığa sebebiyet veren popülizm kaynaklı diğer yaklaşımı da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından yönetilen belediyelerin salgın sebebiyle zorluk çeken vatandaşlar için başlattıkları yardım kampanyalarını "devlet içinde devlet olma" suçlamasıyla engelleme girişimidir.³⁸ Belediyelerin, yerel yönetim olmaları sebebiyle vatandaşlara hızlı ve

etkili şekilde yardım iletebilme kapasitelerine ve vatandaşların bu desteğe büyük ihtiyaç duymasına rağmen hükümet, popülistliği geçince kendisinden başkasının halkı temsil etmesini kabullenememiştir ve pandemiyle mücadele yara almıştır. Türkiye, pandemiye ciddiye alan popülistlerin bile, uzman ve muhalefet karşıtlığı sebebiyle pandemiye istikrarlı mücadele edemediklerine dair bir örnek oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye ve Trump yönetimindeki ABD örnekleri, popülistlerin pandemi sürecindeki sağlık politikalarının birbiriyle olan benzerliklerini ve ayrılıklarını görmemize yardımcı olur. Popülistlerin aynı küresel felakete farklı ciddiyette yaklaşmasının temelinde popülizmin, tüm uzman kişi ve kurumların üzerinde tuttuğu seçmen iradesi arasındaki farklar yatar. ABD'de Trump destekçileri arasında yaygın olan pandemiye küçümseme ve pandemi önlemlerine karşı tutum, Trump'ın ve Cumhuriyetçi valilerin pandemiye yönelik yetersiz önlemler almasına sebep olmuştur. Türkiye'deyse halkın pandemiye ciddiye alması ve devletin pandemi tedbirlerine karşı büyük bir tepkinin olmaması sebebiyle popülist iktidar pandemiye küçümsememiş, aksine ekonominin el verdiği ölçüde tedbirler almaya çalışmıştır. İki ülkenin popülistlerinin ortaklaştığı noktaysa uzman karşıtlığı olmuştur.

NOTLAR

1. Katkılarından dolayı Prof. Dr. Olga Shvetsova ve Dr. Dina Rosenberg başta olmak üzere, Binghamton Üniversitesi'nde yürütülen *COVID-19 Protective Policy Index* projesinde görev yapan tüm araştırmacılara teşekkür ederim.
2. 14 Mart 2021 rakamlarıdır. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
3. 14 Mart 2021 rakamlarıdır. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
4. 14 Mart 2021 rakamlarıdır. <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
5. https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?most_recent_value_desc=true
6. 14 Mart 2021 rakamlarıdır. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
7. Mudde, Cas. 2004. "The Populist Zeitgeist." *Government and Opposition* 39(4): 541-563.
8. Aslanidis, Paris. 2016. "Is Populism and Ideology? A Refutation and A New Perspective." *Political Studies* 64(1): 88-104.
9. Moffitt, Benjamin. 2016. *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Palo Alto, CA: Stanford University Press.
10. Hawkins, Kirk, Ryan Carlin, Levente Littvay, and Cristóbal Kaltwasser, eds. 2019. *The Ideational Approach to Populism: Concept, Theory, and Analysis*. Abingdon: Routledge.
11. Canovan, Margaret. 1999. "Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy." *Political Studies*, 47(1): 2-16.
12. Shvetsova, O., Adeel, A. B., Catalano, M., Catalano, O., Giannelli, F., Muftuoglu, E., Riggs, T., Sezgin, M. H., Tahir, N., VanDusky-Allen, J., Zhao, T., Zhirnov, A. 2020. Institutional Origins of Protective COVID-19 Policies Dataset V. 1.2 Binghamton University COVID-19 Policy Response Lab.
13. Meyer, Brett. 2020. *Pandemic Populism: An Analysis of Populist Leaders' Responses to COVID-19*. <https://institute.global/policy/pandemic-populism-analysis-populist-leaders-responses-covid-19>
14. Örnekler: Jair Bolsonaro (Brezilya), Andrés Manuel López Obrador (Meksika), Daniel Ortega (Nikaragua).
15. Meyer 2020.
16. Örnekler: Viktor Orban (Macaristan), Andrej Babiš (Çek Cumhuriyeti), Andrzej Duda (Polonya), Narendra Modi (Hindistan), Nicolás Maduro (Venezuela), Rodrigo Duterte (Filipinler).
17. <https://www.factcheck.org/2020/09/trumps-deceptive-comparison-of-the-coronavirus-to-the-flu/>
18. <https://www.nytimes.com/2020/10/02/us/politics/donald-trump-masks.html>
19. <https://www.cnn.com/videos/politics/2020/10/02/trump-biden-masks-debate-dpx-vpx-sot.cnn>
20. <https://www.cnn.com/election/2020/exit-polls/president/national-results>
21. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ipsos-coronavirus-us-aggregate-topline-062320.pdf>
22. <https://www.cnn.com/2020/04/16/us/protests-coronavirus-stay-home-orders/index.html>
23. <https://www.vox.com/the-goods/2020/8/7/21357400/anti-mask-protest-rallies-donald-trump-covid-19>
24. Shvetsova et al. 2020.
25. Binghamton Üniversitesi'nin mevcut veri seti ABD'nin 50 eyaletinin 24 Ocak - 30 Nisan 2020 tarihleri arasında aldığı COVID-19 önlemlerinin sıklığını ve ciddiyetini 0'dan 1'e kadar puanlar. 0 puan sözkonusu eyalette hiçbir önlemin alınmadığına işaret ederken, 1 puan en sıkı politikaların ele alındığı anlamındadır. Cumhuriyetçi ve Demokrat eyaletler arasındaki yüzde 17'lik fark, bu eyaletlere verilen skorlar arasındaki farktan kaynaklanır. https://orb.binghamton.edu/working_paper_series/6/
26. Shvetsova et al. 2020.
27. <https://www.seattletimes.com/seattle-news/politics/inslee-announces-extended-stay-home-order-outlines-plan-to-reopen-washington-in-phases/>
28. <https://www.worldometers.info/coronavirus/usa/florida/>
29. [https://ballotpedia.org/Government_responses_to_and_political_effects_of_the_coronavirus_pandemic,_2020_\(Florida\)](https://ballotpedia.org/Government_responses_to_and_political_effects_of_the_coronavirus_pandemic,_2020_(Florida))
30. [https://ballotpedia.org/Government_responses_to_and_political_effects_of_the_coronavirus_pandemic,_2020_\(Washington\)#cite_note-6](https://ballotpedia.org/Government_responses_to_and_political_effects_of_the_coronavirus_pandemic,_2020_(Washington)#cite_note-6)
31. <https://coronavirus.jhu.edu/map.html>
32. <https://t24.com.tr/haber/anket-hafta-sonu-sokaga-cikma-yasagi-uygulanmali-mi,915042>
33. <https://www.ipsos.com/tr-tr/koronaviruse-karsi-asi-yaptirma-egilimi-yukseliste>
34. <https://t24.com.tr/haber/metro-poll-arastirma-dan-asi-anketi-halkin-yuzde-51-5-i-koronavirus-asisina-sicak-bakiyor,924151>

35. MetroPOLL'ün Aralık 2020 araştırmasına katılanların yüzde 49.5'i ülkenin en önemli sorununun ekonomi olduğu görüşündedir. <http://www.metropoll.com.tr/upload/content/files/1876-tn-aralik20-icerik.pdf>
36. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-54185239>
37. https://twitter.com/dbdevletbahceli/status/1306277048839811072?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweteembed%7Ctwterm%5E1306277048839811072%7Ctwgr%5E%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fwww.bbc.com%2Fturkce%2Fhaberler-turkiye-54185239
38. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-52127212>

Didem Seyis İstanPol Demokratikleşme Programı'nda uzman ve Binghamton Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi doktora adayıdır.